
Максим О. Онуфриенко¹
(Научно-истраживачки институт за теорију и историју
архитектуре и урбанистичко планирање, Москва)

ФРЕСКОПИС ЦРКВЕ СВЕТОГ НИКОЛЕ У СТРЕЗОВЦУ. О ЈЕДНОЈ ГРУПИ СЛИКАРА ИЗ СЕВЕРНОГ ДЕЛА МАКЕДОНИЈЕ²

Апстракт: Црква Светог Николе у Стрезовцу налази се у кумановској области у Северној Македонији. У питању је тробродна црква која је прекривена двоводним кровом. Била је осликана 1606. године, о чему сведочи натпис изнад врата на западном зиду. Без обзира на то што су фреске оштећене, сликани програм се лако може протумачити. Иако је ова црква привлачила истраживаче и раније, стилске особине њеног сликарства готово да нису биле истраживане. Гледано у целини, може се рећи да у цркви Светог Николе постоје два сликарска стила који се могу повезати са два мајстора или атељеа. Ликови светаца првог стила немају уочљиво изражену дубину; густо, беличасто вохрење прелази у светли златни санкир кроз зеленкасту подлогу – тако је насликана већина фресака. Фреске другог стила се углавном налазе у северном делу храма. Ови ликови имају израженију тродимензионалност због тамног санкира и јасно дефинисаних потеза. Беличasto вохрење, такође насликано преко зеленкасте подлоге, даје уочљиве силуете, због чега се тачније показује рељефни изглед ликова. Могућа су поређења фресака цркве Светог Николе с фрескама цркве Светог Ђорђа у Младом Нагоричану. Примећује се да су сликарски стилови у цркви Светог Николе слични двама стилима у Младонагоричанској цркви. Како се чини, цркву светог Николе у Стрезовцу осликали су исти мајстори или атеље који су радили у највећој цркви ове регије, – у цркви у Младом Нагоричану.

¹ Научно-истраживачки институт за теорију и историју архитектуре и урбанистичко планирање, Москва, Русија, maksimonufrienko@icloud.com. Захвалност за помоћ у редактури овог текста дугујемо др Бењамину Хекићу из Историјског института Београд.

² Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Руског научног фонда (пројекат бр. 20-18-00294-П) у Научно-истраживачком институту за теорију и историју архитектуре и урбанистичко планирање, филијали Централног научно-истраживачког и пројектног института Министарства грађевина Руске федерације.

Кључне речи: Младо Нагоричино, Стрезовце, поствизантијско сликарство, фрескопис, средњовековни живопис

Сл. 1. Црква Светог Николе у Стрезовцу. Западни зид. Натпис
Сл. 1. Црква св. Николая в Стрезовце. Западная стена. Надпись

Црква Светог Николе у Стрезовцу налази се у кумановском крају, на северо-истоку савремене Северне Македоније, близу данашњег села Стрезовце. Међутим, вероватно се село Стрезовце некада налазило близу цркве. Архитектура ове цркве није упадљива: ово је мала тробродна базилика без припрате, која је прекривена двоводним кровом.³ Али веома добро сачувани фрескопис чини ову цркву занимљивом за истраживање.

О овој цркви постоји веома мали број истраживања. О њој пише, на пример, Ј. Хаџи-Васиљевић у својој књизи о црквама у јужној Србији. Ту каже да је њен фрескопис био врло добро сачуван до 1894. године, кратко описује иконографски програм и доноси фрагмент натписа са западног зида.⁴ Цео натпис је објавио Ђ. Бошковић 1938. године у *Старинару*.⁵ С. Петковић је у књизи „Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557–1614“ кратко описао иконографски програм Никољске цркве.⁶ Једина

³ О архитектури ове цркве в. С. Крстић, *Цркве и Манастири во Жеглигово*, Куманово 2021, 110–113.

⁴ Ј. Хаџи-Васиљевић, *Јужна Стара Србија. Кумановска област. Књ. Прва*, Београд 1909, 441.

⁵ Ђ. Бошковић, *Неколико натписа и записа*, *Старинар* 13 (1938) 211.

⁶ С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557–1614*, Нови Сад 1965, 203–204.

истраживачица која се бави овом црквом С. Крстић објавила је један чланак о Никољској цркви и посветила јој пажњу у две своје књиге, где је детаљно описала иконографски програм, фрескопис и архитектуру ове цркве, као и историографију о њој.⁷ Она упоређује стил ових фресака с фрескама из цркава Светог Ђорђа у Младом Нагоричину, Свете Петке у Младом Нагоричину (1628), Арханђела у Кучевишту (1631) и оним у северном броду цркве Светог Николе/Ђорђа у Ораћу. Међутим, карактеристике сликарског стила готово да нису биле истраживане.⁸

Изнад врата са унутрашње стране налази се натпис у коме се саопштава да је црква била осликана захваљујући прилозима житеља села Стрезовце, на челу са презвитером Константином 1606. године између априла и 30. маја:

ИЗВОЛЕМЕЊ ОЦА И ПОСПИШЕМЕЊ СНА И СЪБЪРШЕ//МЕЊ С(ВЕ)Т(А)О ДХХА • ПИСА
 СЕ СНИ Б(ОЖ)ЕСТЪВН ХРАЊ С(ВЕ)Т(А)О // АХНЕРЕА ЧУДО/Т/БОРЦА • НКОЛА/Е/ • БУДОЊ
 И ПОТЪЩАНИЕЊ • // ПРЕЗВИТЕР КИР(Ъ) КОС/Т/АНДИН СЯ ВАСЕМ СЕЛО СЪБЪРОВИ МАЈИЊ • //
 И ВЕЖКИМ • НКОЛА • И МАЈКО • И БОШКО • И КОМНЕН • МИХ(А)ИЛО // СТОЈКО БРАЖКО/
 • ПОЧЕ СЕ НЕ/С/(Е)Ц/(А) • ЯРИЛ/А/ • И СЪБ/Е/РШ(И) СЕ • МАЈА • Х • ДЪН(Ъ) // ПЪРВО/Е
 И САЗИДА СЕ ПЕ/Т/ ПРЕЗВИТЕР • К/ИР/ ПЕ/Т/КО • И БА /А/(Е)Т/Х • Ж • Р • Х • Т • // ПЕ/Т/
 ПАТРИА/Х/ КИР(Ъ) ЈОВАНА • ~ И ВЛАД(И)К/А/ МЖАНИЕ • // [...].⁹

Није сасвим јасно шта значи „првое“ у овом запису. Може се помислити да је тако означен редослед радова у овој цркви: прво је сазидао презвитер Петко па су даљи радови изведени под Константином. Али такође се може сматрати и као део датума, што би значило да су сви радови завршени у Никољској цркви не 30. маја него 31. маја (Сл. 1).

Безобзира на то што је живопис цркве веома оштећен, сликани програм се лако може протумачити. Иконографски програм је веома уобичајен за мање поствизантијске цркве. Сачуване су фреске на западном зиду, где се налазе циклус Страдања Христог, испод њега Успење Богородичног и два реда светитеља (у горњем реду су фигуре у медаљонима приказане до струка а у доњем – фигуре у целом стасу). На јужном зиду су сачуване само стојеће фигуре мученика Теодора Тирона, Теодора Стратилата, Светог Пахомија с Анђелом, као и две фигуре у медаљонима. Сликарство северног зида је сасвим nestало, док је у простору олтара мало боље очувано. У

⁷ Крстић, *Цркви и Манастири во Жеглигово*, 108–116. Због тога што је С. Крстић користила свој чланак и податке из књиге из 2012. године за своју књигу из 2021. године, сматрамо да их не треба овде наводити. За списак чланака и књига ове ауторке в. С. Крстић, *Црквени споменици во Кумановско, Куманово 2012*, 345.

⁸ О стилу живописа овог региона в. М. Онуфриенко, *Разноверност стилова зидног сликарства северних делова Македоније прве четвртине XVII века*, Зограф 47 (2023) (у штампи).

⁹ Током 1930-их година овај је натпис био мање оштећен, тако да је Ђурђе Бошковић видео још остатке доњег реда текста: „... и...њ...ово [д]ело...з“, в. Бошковић, *Неколико натписа и записа*, 211. У натпису се помиње Пећи патријарх Јован Кантул (1592–1614).

Сл. 2. Црква Светог Николе у Стрезовцу. Унутрашност наоса

Сл. 2. Церковь св. Николая в Стрезовце. Вид интерьера

конхи је смештена Богородица са два анђела, испод – Евхаристија а на дну – Служба архијереја. Са стране, уз апсиду, налазе се Благовести а испод је такође ред, као и у основном простору (Сл. 2, 3).¹⁰

Углавном, сво сликарство с ликовима светитеља, као и тематске сцене изгледа равно, раширено по површини зида, ништа не наглашава дубину, већ напротив – бројни линеарни прегиби, орнаменти и детаљи растварају фигуре и архитектуру у позадини, лишавајући их материјалности. Како се чини, ликови такође немају уочљиво изражену дубину. Линије играју главну улогу у обликовању живописа.

Мислимо да је готово читав живопис дело једног ателеа. Све фигуре имају сличан карактер сликања и изведене су једним маниром. Сви светитељи и светитељке имају сличан издужени овални облик лица с издуженим носом и капљом на крају, очима у облику бадема, малим устима и малом брадом. Густо вохрење беличасте боје прелази у светли златни санкир кроз зеленкасту подлогу. Може се рећи да је вохрење положено на санкир одвојеним малим „острвцетом“. Оно је насликано јачим кратким потезима беличасте боје, а руменила су урађена линијама црвене. Кратке линије живе су нацртане вертикалним малим дивергентним зрацима. Власи обрва изведене су дугим линијама црне боје, које полазе из једне

¹⁰ Године 1901. зограф Атанас (Наце) Николов из Велеса осликао је свод наоса, ио томе детаљније в. Крстиќ, *нав. дело*, 113–116.

Сл. 3. Црква Светог Николе у Стрезовцу. Унутрашност олтарског простора

Сл. 3. Церковь св. Николая в Стрезовце. Вид алтарной части

тачке. Како се чини, ликови овог стила немају уочљиво изражену дубину, а линије играју главну улогу у обликовању ликова. Цртеж у целини, се заправо не може назвати уредним: очигледно да је рука мајстора дрхтала док је изводио црне силуете целог лика или његовог дела. Због тога је морао често да исправља цртеж. То се јасно може видети на ликовима Св. Недеље, Св. Теодоре и Св. Романа. Поједини ликови су уреднији од других, али у суштини сви изгледају слично. Вероватно је постојала група мајстора који су слично радили, а не само један. Неки од њих су само имали више искуства, а други мање (Сл. 4).

Али унутар овог стила можемо да уочимо још једну особеност живописа. Ова врста сликарства постоји у горњим деловима олтарског простора (Евхаристија и светитељи изнад ње). Сматрамо да је ту радио само један мајстор из поменуте групе. Без обзира на то што су боје мало светлије и транспарентније, уочљив је исти манир сликарства, али силуета није исцртана црном, већ смеђом бојом. Слична је и форма целог лика, и цртеж делова ликова: очи имају линију горњег капка која се мало продужава, ухо има крајње једноставан и груб облик, нос је издужен и с капљом на крају, контура браде и косе је иста. Сликари овог другог манира такође нису били довољно уредни: тако се може приметити да је брада Св. Никанора, на пример, нацртана хаотичним линијама смеђе боје, а коса се моделира негде белим цртама, негде светло-окер, такође доста грубо.

Сл. 4. Црква
Светог Николе
у Стрезовцу.
Западни зид.
Св. Теодора

Сл. 4. Церковь
св. Николая
в Стрезовце.
Западная стена.
Св. Феодора

Постоје и уреднији ликови, као, на пример, лик Св. Григорија у олтарском простору. Може се закључити да је и у овом маниру радило неколико сликара који су одликовали само уредношћу живописа. Овом маниру припада и фреска „Евхаристије“ коју је вероватно насликао исти мајстор који је сликао остале светитеље изнад ње, или неки члан исте групе. Али цртеж фигура и ликова на овој фресци уреднији је него на осталим фрескама (Сл. 5).

Стога је једина разлика између ових мајстора да зографи првог манира користе црну боју за цртеж силуета (као, на пример, на ликовима Св. Недеље и Теодоре), а зографи другог манира користе, углавном, светле и смеђе боје (на пример, на ликовима Св. Никанора или Григорија у олтарском простору) (Сл. 6).

У овој цркви постоји и друга врста сликарског стила. Једина фреска овог стила се налази у северном делу олтарског простора грађевине. Лик Св. Игњатија (ⲄⲎⲀⲒⲎⲈ) има израженију тродимензионалност због тамног санкира и јасно дефинисаних потеза. Беличасто вохрење, које је такође насликано преко зеленкасте подлоге, даје уочљиве силуете, због чега се јасније показује рељефни изглед ликова. Овај лик се одликује прецизним цртежом силуета и контура делова лика. Власи косе, обрва и браде формирају уредне праменове, цртеж уха има компликованију силуету са неколико кривина, положај очију и уста тачније прати угао главе. Иако су техника овог мајстора и облик лица веома слични радовима првог атељеа, све је изведено на вишем стручном нивоу (Сл. 7). Посматрајући лик Св. Јакова који се налази изнад фигуре Св. Игњатија може се помислити да је њега такође насликао исти мајстор, али карактер линија контура, као и хаотичан распоред линија живе, не дозвољава такав закључак. Вероватно је лик Св. Јакова насликао неко из прве групе сликара, јер је сличнији њиховим делима.

Ко су били ти мајстори? У близини Куманова налази се једна већа црква – храм Св. Ђорђа у Младом Нагоричину који је, вероватно, био

Сл. 5. Црква Светог Николе у Стрезовцу. Олтарски простор. Св. Никанор
Сл. 5. Церковь св. Николая в Стрезовце. Алтарное пространство. Св. Никанор

Сл. 6. Црква Светог Николе у Стрезовцу. 1. мајстор/агеље. Свети Никанор и Свети Роман. Фреске у олтарском простору
Сл. 6. Церковь св. Николая в Стрезовце. 1-ый мастер или артель. Св. Никанор и Св. Роман. Фрески алтарного пространства

Сл. 7. Црква Светог Николе у Стрезовцу. 2. мајстор/атеље. Свети Игњатије. Фреска северной дела источног зида олтарског простора

Сл. 7. Церковь св. Николая в Стрезовце. 2-ой мастер или артель. Св. Егнатий. Фреска северной части восточной стены алтарного пространства

осликан у првој четвртини XVII века.¹¹ Било би логично помислити да постоји одређена веза између највеће цркве у региону и мале цркве Св. Николе у Стрезовцу. Може се, дакле, изнети хипотеза да су мајстори који су радили у овим црквама били, ако не представници једне школе, онда барем међусобно повезани. Већина фресака у Младом Нагоричину насликана је у истом маниру на који су изведене фреске у Богородичној цркви у Слимници.¹² Ово је суви живопис, који се одликује јасним цртежом. Инкарнат је насликан једном бојом без нијанси, те само кратки потези исказују форму. Граница инкарната је јасно исцртана и, притом, потцртана танком линијом зеленкасте боје. Али осим овог манира постоје још два. Мајстори једног атељеа су извели фреске у олтарском простору и на неким деловима стубаца, а други је насликао само једну фреску Св. Климента Анкирског, који се налази у олтарском простору.

Сматрамо да је ова фреска упоредива с представом Св. Игњатија из Никољске цркве. Уочљиво је да сликар цркве Св. Николе користи исти тип лица са избоченим јагодицама. Власи браде стварају уредан овални облик са прегледном силуетом, коса се моделира одвојеним праменовима,

¹¹ М. Машнић, *Зидно сликарство на цркви Св. Ђорђа Победоносца у Младом Нагоричане*, ЗСУММ 6 (2007) 131–149; *Иста, Зидно сликарство Цркве Св. Ђорђа Победоносца у Младом Нагоричину*, ЗЛУМС 40 (2012) 19–40; Крстић, *нав. дело*, 70–78; М. О. Онуфриенко, *Художественный контекст росписи церкви святого Георгия в Младом Нагоричино*, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* 1 (2022) 171–185.

¹² Машнић, *Зидно сликарство Цркве Св. Ђорђа Победоносца у Младом Нагоричину*, 28.

Сл. 8. а) Свети Егнатије. Фреска северно-источног дела источног зида олтарског простора цркве Светог Николе у Стрезовцу б) Свети Климент Анкирски. Фреска олтарског простора цркве Светог Ђорђа у Младом Нагоричину

Сл. 8. а) Св. Егнатиј. Фреска северной части восточной стены алтарного пространства церкви св. Николая в Стрезовце б) Св. Климент Анкирский. Фреска алтарного пространства церкви св. Георгия в Младом Нагоричино

а обрве се сликају јасним краћим белим линијама. Слично је и цртање ока са израженим доњим капком, као и облик очију и лук обрва. Најважније је то што је на овим ликовима слично моделирана форма. Беличасто вохрење слика се преко тамно смеђег санкира, што формира најизраженији рељеф површине.

Викторија Поповска-Коробар је показала да је лик Св. Климента из цркве у Младом Нагоричину насликао исти мајстор који је радио у цркви „ту Цицапа“ у Костуру.¹³ Ми сматрамо да је овај мајстор био или део групе Михаила и Константина из Линотопа, или је био под њиховим утицајем, пошто се фреска са сличним ликом налази у цркви Манастира Монодистри у Јањини (1619). Вероватно да је овај мајстор извео и представу Св. Игњатија у цркви у Стрезовцу (Сл. 8).

Теже је утврдити ко су били мајстори који су радили у основном простору и насликали већину фресака Никољске цркве. Могло би се помислити да су можда главни сликари Никољске цркве били и „главни мајстори“ цркве у Младом Нагоричину који су насликали већину фресака у наосу. Али, упоређујући фреске из Никољске цркве с њиховим делима постаје очигледно да они нису извели живопис Стрезовца, пошто се разликују и облик лица (више квадратни него овални), и манир сликарства.

¹³ В. Поповска-Коробар, *Сидното сликарство во црквата на Слимничкиот манастир*, Патримониум.МК 13 (2015) 239.

Сл. 9. а). Свети Роман. Фреска олтарског простора цркве Светог Николе у Стрезовцу
 б). Свети Елеазар. Фреска западног ступца цркве Светог Ђорђа у Младом Нагоричину

Сл. 9. а). Св. Роман. Фреска олтарног пространства цркви св. Николая в Стрезовце
 б). Св. Елеазар. Фреска западног столба цркви св. Георгија в Младо Нагоричино

Али сликарски манир у Никољској цркви јесте сличнији с другим маниром у цркви Младог Нагоричина – маниром живописа светитеља у горњим деловима стубаца. Сматрамо да је ова група мајстора сликала у олтарском простору и на ступцима у цркви Св. Ђорђа у Младом Нагоричину. Без обзира на то што се фреске у олтарском простору и на ступцима веома разликују, мислимо да су они урађени у блиском маниру. Сликари те групе моделирају меку пластичну форму глава уз помоћ беличастог прозирног вохрења које прелази у светли златни санкир. Због тога ликови изгледају блиставо. Сматрамо да је то дело зографâ који су били повезани с мајсторима Богородичине цркве у Зервату (Албанија).¹⁴ То се може приметити на представи Св. Елеазара чије је лице обликовано дивергентним белим потезима живе (што није видљиво на ликовима других светитеља), као што је био случај и ликом Св. Леонтија, али у мање уредном маниру. Вероватно је у горњим деловима стубаца радио неки млађи зограф или зограф с мање искуства. Мислимо да је то био локални мајстор, који је припадао овој групи или прихватио њен стил.

Упоређујући фреску Св. Елеазара из Младонагоричинске цркве и, на пример, Св. Романа из олтарског простора Никољске цркве у Стрезовцу, уочавамо да су сличне форме лица, јачи манир сликарства, вертикалне линије живе, као и облик делова лица: издужени нос с меко раширеним крајем, мала брада, једноставни облик уха, уста, облик раста бркова и

¹⁴ Онуфриенко, *Художественный контекст*, 177–180.

Сл. 10. а). Натписи. Фрагменте фресака цркве Светог Николе у Стрезовцу б).

Натписи. Фрагменте стикарства цркве Светог Ђорђа у Младом Нагоричину

Сл. 10. а). Надписи. Фрагменти фресок цркви Св. Николая в Стрезовце б). Надписи. Фрагменти росписи цркви св. Георгия в Младонагоричино

браде, општа силуета главе. Вохрење је положено на санкир одвојеним малим „острвцетом“. И најбитније је то што су обе фреске урађене белим потезима израженијег неуредног манира сликарства. Наравно, можемо да приметимо и разлику: вохрење лика Св. Елеазара у Младом Нагоричину је насликано без зеленкасте подлоге, разликује се мало и облик чела са јасним цртежом лука обрва. На исти начин су насликане и слике Св. Јована Златоустог у олтарском простору и светих жена у наосу у медаљонима. Али у суштини примећујемо сличан манир живописа и због тога можемо да претпоставимо да је овај мајстор Никољске цркве у Стрезовцу припадао традицији групе једног од мајстора цркве у Младом Нагоричину. Занимљиво да је слично урађен и фон на позадини светаца у доњем реду: линије плаве, зелене, жуте и црвено-браон боје, као и у цркви у Младом Нагоричину. Слични су и боје и пропорције и количина линија (Сл. 9).

Може се упоредити и карактер обликовања одеће светитеља у црквама Св. Николе и Св. Ђорђа. Светли делови одеће нису исликани осветљавањем основне боје, него линијама сенке постављеним на белу позадину које моделирају облик прегипа (као, на пример, на слици Св. Евгенија из Никољске цркве). На исти начин је насликана одећа, на пример, и на слици Св. Елеазара у Младонагоричинској цркви. Кад се осветљавање моделира белом бојом оно је, у обе цркве – у Стрезовцу и Младом Нагоричину – нанесено непосредно на основну боју одвојеним линијама које формирају облик тела и показују малу дубину простора око фигура. Такође, можемо уочити исту врсту стила у архитектури грађевина на фрескама: једноставне плитке зграде као кулисе формирају позадину сцена. Слични су контрасти белих, црвених и плавих делова зграда, дебеле линије украса, изломљени ритам силуета завршетака.

У прилог атрибуције фресака цркве у Стрезовцу атељеима мајстора цркве Св. Ђорђа у Младом Нагоричину говори и сличност рукописа натписа. У обе цркве сва слова углавном имају квадратни облик. Слово „А“ има оштри троугласти облик који почиње у горњем делу вертикалног потеза, слова „Л“ и „Д“ имају хоризонтални сериф на врху, диграф „УК“ има квадрат у основи за слово „О“. Истим маниром су изведена слова „В“ са великим доњим делом и горњим троугластог облика. Коси потези слова „М“ почињу у горњој трећини вертикалног потеза. Сличан је и цртеж слова „З“ и „Е“ у обе цркве. Због тога што су сви натписи на словенском језику сматрамо да су Никољску цркву осликали мајстори словенског порекла (Сл. 10).¹⁵

Али постоји и други стил натписа у овој цркви, где је све мекше и округлије. Он се налази у јужном делу западног зида у натписима изнад светитељки у медаљонима. Овај стил писма не може се наћи у цркви у Младом Нагоричину, па га је вероватно извео неки мајстор који није учествовао у исписивању натписа у Младонагоричинској цркви.

Посматрајући стил и карактер живописа Никољске цркве уочавамо да су дела ових мајстора лошија од њихових радова у Младом Нагоричину, али се то може објаснити малим значајем цркве у Стрезовцу. Без обзира на то што су, у суштини, све фреске знатно примитивнијег изгледа, једноставније и лошије него у Младом Нагоричину, сматрамо да су цркву Св. Николе у Стрезовцу осликали мајстори који су припадали традицији групе сликара цркве Св. Ђорђа у Младом Нагоричину. Ако су наши закључци тачни, у Никољској цркви су радили зографи који су припадали групи мајстора Михаила из Линотопа. Као што је познато, сликари из групе мајстора Михаила често су се мењали, тако да та група није имала стални састав. Стога можемо претпоставити да је у Стрезовцу радила нека група сличног стила, коју су сачињавали мајстори из Михаилове групе. Можда су то били ученици Михаилових зографа или само сликари који су били под њиховим утицајем.

Због тога се може претпоставити да је црква Св. Ђорђа у Младом Нагоричину била осликана у исто време – почетком XVII века („око 1606. године“). Изгледа да су најбољи мајстори радили у највећој цркви, а у исто време су лошији сликали у мањој цркви поред. С обзиром на то што је црква Св. Ђорђа већа од Никољске у Стрезовцу, могуће је замислити да су мајстори позвани да осликају већу цркву, а да су затим отишли да раде у мањој. Или, што сматрамо вероватнијим, да су обе цркве биле осликане у исто време, али да је један део мајстора радио у једној цркви, а остали у другој. А главни зограф у цркви у Стрезовцу је био грчки мајстор чије је дело представа Св. Игњатија у олтару, можда да би показао осталим сликарима шта и како треба сликати. Сматрамо да су то били локални мајстори који су се учили од бољих сликара пореклом из других области

¹⁵ Али, пошто је добро познат и феномен двојезичних сликара, словенско порекло мајстора се не може одредити са сигурношћу, о томе детаљније в. Г. М. Веленис, *Хетеројезичке сликарске радионице и билингвални сликари*, in: СУММЕИКТА: Зборник радова поводом четрдесет година Института за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду, Београд 2012, 211–226.

и да су радили са „странцима“ и у Младонагоричинској цркви. У тој цркви су они, по нашем мишљењу, радили уз следбенике атељеа уметника Михаила из Линотопа и осликали горње делове стубаца – најзабаченије делове грађевине који нису лако уочљиви. И због тога су послати да раде и у мањој и мање важној цркви, храму Св. Николе у Стрезовцу.

Максим Олегович Онуфриенко

(Научно-исследователски институт теорије и историје архитектуре и градоградитељства, Москва)
РОСПИСИ ЦЕРКВИ СВ. НИКОЛАЈА В СТРЕЗОВЦЕ. О ОДНОЈ АРТЕЛИ
МАСТЕРОВ ИЗ СЕВЕРНОЈ ОБЛАСТИ МАКЕДОНИЈЕ

Церковь св. Николая в Стрезовце находится в Кумановской области Северной Македонии. Это трехнефная церковь, которая перекрыта двускатной крышей. Она была расписана в 1606 г., о чем сообщается в надписи на западной стене над входом в храм. Программа росписи, в целом, понятна, хотя фрески достаточно сильно повреждены. Несмотря на то, что эта церковь привлекала исследователей и ранее, стиль росписей до сих пор не был полноценно исследован. В росписи выделяются две разные манеры, которые можно связать с двумя мастерами или артелями. Лики святых, написанных первым мастером, достаточно плоские, густо положенное охрение белого цвета мягко переходит в светло-золотистый санкирь, написанный поверх зеленой подложки, - таким образом написано большинство фресок в храме. Единственная фреска, написанная в другой манере, находится в северной части храма. Лик святого имеет ярко выраженный объем из-за резкого контраста темного санкиря и белого охрени. Белое охрение так же положено поверх зеленоватой подложки, однако его рисунок его силуэта точен, благодаря чему формируется ясно читающийся объем. Похожие манеры живописи можно найти в церкви св. Георгия в Младо Нагоричино. Заметно, что стиль фресок Никольской церкви находит параллель двум манерам в Младонагоричинской, так что, судя по всему, в церкви в Стрезовце работали те же мастера.

